

Facetten van de Paul Fredericq-studie I

Ada DEPREZ, E. C. COPPENS, Carine D'HONT en Rita SEYS

Inleiding

Er zijn van die figuren die in de negentiende en de overgang naar de twintigste eeuw geleefd hebben en een rol hebben gespeeld in de Vlaamse Beweging van hun tijd, die nog steeds niet of zeer onvolledig zijn bestudeerd. Daar kunnen uiteenlopende redenen voor zijn: het ontbreken van voldoende gegevens, in de vorm van eigen vastgelegde meningsuitingen, van documenten, brieven, dagboeken of wat dies meer zij is alvast een eerste en onoverkomelijke rem. Het omgekeerde kan zich echter eveneens voordoen: bijv. het bestaan van een nalatenschap van een dergelijke omvang dat de wetenschappelijke onderzoeker voor het classeren, inventariseren en lezen van de stukken terugdeinst. Een derde reden kan zijn dat de figuur in de schaduw van een belangrijker of boeiender tijdgenoot heeft geleefd, zodat de juiste mate van waardering hem bij leven of dood in onvoldoende mate is te beurt gevallen. En een vierde dat de evolutie in tijdgeest en mentaliteit zo snel is geschied dat bij het uiteindelijk vrijgeven van de bronnen, van de nalatenschap, de figuur voor de moderne onderzoeker een stuk van zijn aantrekkingskracht en belang heeft verloren.

Behalve de eerste gaan al deze redenen op voor de figuur van Paul Fredericq (Gent 1850 - Gent 1920), die inderdaad tijdens een groot gedeelte van zijn leven — meer bepaald reeds vanaf 1886 — als hoogleraar in de schaduw heeft gestaan van de historicus Henri Pirenne (Verviers 1862 - Ukkel 1935), die te Gent en in de Belgische historiografie tot op heden een vaste waarde is gebleven en die — zoals dat heet — school heeft gevormd. Dit geldt niet alleen voor beider gelijklopende carrière als hoogleraren in de vaderlandse geschiedenis — nog even te Luik, maar vooral te Gent —, dit geldt evenzeer voor beider gemeenschappelijk lot toen ze op 18 maart 1916 als recalcitrante tegenstanders van de vernederlandste universiteit te Gent naar Duitsland werden gedeporteerd. Het imago van martelaren voor het vaderland heeft hen ook in het buitenland gedurende de ruim twee jaar gevangenschap vergezeld!

Bestudeert men de jeugdjaren, de opvoeding en de in briefjes naar huis uitgedrukte opinies van Fredericq, dan krijgt men een (lichtelijk irriterend) schoolvoorbeeld van een voorbeeldig kind en ijverig jong student, die steeds doet wat van hem wordt verwacht en dit met een exemplarische inzet en met de grootste ernst. Het spelelement en de humor, het menselijk aarzelen, zoeken en falen ook schijnen wel geheel aan hem te zijn voorbijgegaan. De ijdelheid en zelfvoldaanheid niet: de 20ste-eeuwer schrikt hier dus wel even.

De hoofdoorzaak van zijn onvoldoende bekendheid ligt echter beslist in de omvang van zijn nalatenschap, die sedert 1920 bij testamentaire beschikking in de Gentse universiteitsbibliotheek werd geseponereerd en slechts in 1970 voor bewerking en consultatie mocht worden vrijgegeven. Nadat Fredericq nl. reeds tijdens zijn leven op regelmatige tijdstippen en o.m. ook nog in 1919, bij zijn verhuizing uit de Winkelstraat naar de Coupure, boeken en tijdschriften aan de bibliotheek had geschonken, kwam zijn hele nalatenschap in 1920 in de verzamelingen terecht : „grootendeels ter nagedachtenis van mijnen grooten vriend wijlen Ferdinand Van der Haeghen, den weldoener zijner bibliotheek”. Fredericq schijnt dus zijn testament in of kort na 1913, het jaar van Van der Haeghens overlijden, te hebben opgemaakt.

Tot dusverre hebben drie studenten zich sedert 1970 ingezet voor een ordening van de indrukwekkende collectie. De spits werd afgebeten door E. C. Coppens, student uit de sectie geschiedenis, die in 1970-1972 aan het ondankbare eerste exploreren toog en — onder veel meer — een eerste bruikbare globale beschrijving van het materiaal aanbracht. Na hem bewerkte Carine D'hont, een germaniste, in 1975-1977 gedetailleerd de briefwisseling én Paul Fredericqs levensloop tot 1883, meer bepaald dus de jeugdjaren tot het ogenblik waarop de 33-jarige tot hoogleraar te Gent werd benoemd. Een derde bijdrage werd door een tweede germaniste, Rita Seys, in 1977-1979 geleverd : zij bewerkte — gedeeltelijk nog met de kaarten van Carine D'hont — de rest van de briefwisseling van 1884 tot 1920, en bracht op basis van brief- en dagboekonderzoek een omstandig relaas van Fredericqs belevenissen en wedervaren tijdens de pijnlijke oorlogsjaren en de al bij al — niettegenstaande de vreugde om de behouden terugkeer, het rectorambt en de eerbewijzen — voor Paul Fredericq toch nog teleurstellende naoorlogse tijd.

Men kan dus stellen dat we al een eind zijn gevorderd, maar dat we er nog lang niet zijn ! Waar blijft bijv. de behandeling van de biografie, en meer speciaal van de wijze waarop de hoogleraar tussen 1883 en 1914 zijn taak vervulde ? van de liberale politicus en zijn omstreden rol en bedoelingen in de schoot van de hogeschoolcommissie voor de vernederlandsing van de universiteit ? van zijn betekenis als Grootnederlander, als schakel tussen Noord en Zuid, van zijn aandeel in de Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen en het Algemeen Nederlands Verbond ? van zijn inzet voor Frans-Vlaanderen ? van zijn doelstellingen, methodes en praktijk als literairhistoricus ? van zijn positie als bekeerd protestant en ouderling in de Nederlands Hervormde Kerk te Gent ? van zijn gematigd flamingantisme ? van zijn plaats en rol als neefje en later als ongehuwde broer en oom in de ongemeen boeiende, literair en intellectueel hoogbegaafde familie ? van zijn bedoelingen bij het mede-oprichten en -redigeren van het weekblad *Het Volksbelang* ? Er is nog werk te over ... bijv. ook ter controle en toetsing van het geestelijk portret, dat in grove trekken uit de pen van Lammert Buning

vloede in zijn monografie over *Domela Nieuwenhuis*¹. Buning, een vast medewerker van *Wetenschappelijke Tijdingen* en een groot Vlamingenvriend, schreef daar o.m. contrastief over de aristocratische hoogleraar en de rumoerige predikant die elkaar in de kerkeraad ontmoetten :

Fredericq en Domela konden tot in de zomer van 1914 met elkaar opschieten, maar elkaars vrienden waren ze zeker niet. Bij Jan Derk was al spoedig na zijn komst te Gent twijfel gerezen omtrent de diepgang van Fredericqs vlaamsgezinde overtuiging. Diens zeven jaar jongere collega en neef Julius Mac Leod, hoogleraar in de biologie, had veel meer Jan Derks vertrouwen.

Domela heeft zich in zijn gentse jaren vaak geërgerd aan de halfheid, die aan de strijdbaarheid van Fredericqs Vlaming-zijn wel afbreuk moest doen. Hij heeft later een boekje opengedaan over die halfheid bij Fredericq thuis, in diens smaakvol ingerichte woning aan de Winkelstraat. Met zijn lieve, lichamelijk zwakke zuster Nica sprak hij de tongval van Nevele, met Hélène, zijn andere zuster, wisselde hij het Vlaams af met het Frans. Met zijn inwonend nichtje Delgobe, dat geen woord Vlaams verstond, onderhield hij zich uiteraard in het Frans. Wat Domela echter vooral verdroot, was dat Fredericq met de kinderen van zijn broer Simon, die veel vlaamser was dan hijzelf, ook Frans sprak, vermoedelijk terwille van zijn schoonzuster Louise, die zich als gevolg van haar franse opvoeding niet in behoorlijk Vlaams kon uitdrukken.

Domela misprees in Fredericq het gemis aan vlaamse vurigheid, een trek, die hij dagelijks waarnam bij hen die maatschappelijk meetelden of dat gaarne zouden willen en vooral in de liberale milieus zag hij die fransdolheid tot uiting komen, welke het kenmerk was van hen die door statusdrang werden voortgedreven. Het uitstekende dagblad „*Volksbelang*” moest vroeger of later de deur uit en werd vervangen door „*La Flandre libérale*”. Madame ging Frans klappen om zich boven haar vlaamse meid te stellen en mijnheer de nijveraar of koopman in goeden doen parleeerde Frans om zich boven zijn personeel te verheffen.

Domela nam dit scherp waar, maar de vraag rijst, of hij niet te streng oordeelde, zeker ten aanzien van Fredericq, die stellig oprecht vlaamsvoelend, maar tevens een loyale Belg was, terwijl Domela — en hij niet alleen — zwoer bij gespierde uitspraken als die van Rodenbach: „Straks springt het boelken van 't jaar 30 naar de maan”.

Voorlopig werkten de dominee en hoogleraar samen, als huisgenoten des geloofs, óók al weer een gechargeerde uitspraak, want Fredericq was vrijzinnig en Domela zonder meer orthodox.

Fredericq zal eveneens wel het wijze hoofd hebben geschud, toen Domela ook ter synode vierkant voor zijn vlaamsgezindheid ging uitkomen. Op die bijeenkomsten was tot dusver altijd Frans gesproken, hetgeen bij Domela de gal deed overlopen. Op de hem eigen, heftige wijze ging hij tot actie over en eiste erkenning van het Nederlands. Om die eis kracht bij te zetten sprak de onverzettelijke in die taal, tot woede van de praeses Rochedieu, die na een paar

1. Dr. Lammert Buning, *Het strijdbare leven van J. D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard, vlamming door keuze*, Buitenpost, 1976, p. 42-44.

sommaties „parlez français” de roervink uit Gent het woord ontnam, doch dat haalde niet zo veel uit, want op de volgende vergadering herhaalde Domela zijn provocatie. Steeds wanneer hij aanwezig was, dreigde een rel. Aanvankelijk kreeg Domela voor zijn taalstrijderschap in de gentse kerkeraad zo goed als geen steun. Blommaert, hoewel vlaamsgezind, was weinig militant en meende dat de Vlamingen het maar moesten slikken, omdat zij ter synode van de „*Union des Eglises évangéliques belges*” de minderheid uitmaakten. Pas toen mr. Leonard Willems, geboren in 1864 te St.-Joost-ten-Noode als zoon van een vlaamsgezind hoogleraar en zelf ook flamingant, lid van de kerkeraad was geworden, ervoer Jan Derk, dat hij inzake de taalstrijd een medestander had gekregen.

Fredericq was het type van de negentiende-eeuwse liberaal, vrijmetselaar, anti-clericaal en geneigd om aan de liberale partij, waarbinnen de verfranse burgerij de toon aangaf, voorrang te geven boven de Vlaamse Beweging, hoewel hij Vlaanderen hartelijk liefhad en als vlaamsgezinde belangrijk werk op zijn naam had staan. Als liberaal in hart en nieren drukte hij de voetsporen van Julius Vuylsteke, een man die met zijn leuze „Klauwaert en Geus” flamingantisme en anti-clericalisme als een vanzelfsprekende eenheid had geproclameerd. De werkelijkheid was evenwel anders geworden. De liberale partij werd meer en meer — en niet geheel ten onrechte — door vlaamsbewusten uitgekreten als „le parti de la France”, iets wat zeker niet opging voor Fredericq. Toch is het waar, dat hij als liberaal partijman niet kon ontkomen aan geschipper met zijn flamingantisme. In de strijd om de vernederlandsing van de gentse hogeschool is dit gebleken en van vlaamsgezinde zijde zou hij het ingepeperd krijgen.

Globaal gesproken ontkomt men dus niet aan de indruk dat bij Fredericq — net als dit vroeger bij Vuylsteke het geval was — het liberaal partijbelang primeerde boven het Vlaamse volksbelang.

Starten we nu met een summier beschrijving van Fredericqs nalatenschap in de U.B., dan kan men daarin grosso modo vier duidelijk onderscheiden gedeelten zien :

1. de reeds gesignaleerde *bibliotheek*, bestaande uit standaardwerken, historische en literaire boeken en tijdschriftenreeksen met een omvang van meer dan 5.000 titels.

Jammer genoeg is deze over verschillende afdelingen verspreid geraakt, zodat hersamenstelling ervan zeer moeilijk en tijdrovend is. Ondoenbaar is dit echter niet, omdat Fredericq bij aankoop of verwerving van een boek vrijwel steeds onmiddellijk vooraan zijn handtekening, jaar of datum van aankoop en de betaalde prijs plaatste. Veel hiervan zit bv. in het zg. Leidse stelsel in de boekentoren. Een systematisch naspeuren in de rekken zou zeker zinvol zijn, en wel om twee redenen : 1. omdat Fredericq de gewoonte had in een aantal boeken bepaalde documenten in verband met het onderwerp, of brieven van of aan of over de auteur, de uitgever, de binder e.dgl. meer in de band vast te leggen, zodat een vollediger inventarisa-

- tie van zijn correspondentie pas dan in zicht komt. 2. Zou aldus een model-beeld van de mate en de richting van de belezenheid van een ontwikkeld Westeuropees burger tussen 1870 en 1920 tot stand komen.
2. een verzameling van nagenoeg *alle uitgaven*, bijdragen en besprekingen van de hand van *Fredericq*, opnieuw samengebonden met de retroacta en de reacties op het verschijnen, de correspondentie met drukker, uitgever of tijdschriftredactie en de bedankjes voor presentexemplaren : hs. 2919 tot hs. 3004. Hierbij is ook een bijna volledige bibliografie van de hand van *Fredericq* zelf aanwezig in hs. 1505. Het onderzoek van Coppens, D'hont en Seys hebben hier nog wel een en ander kunnen aan toevoegen, maar dit zijn dan vooral studies uit de latere leventijd of postume edities.
 3. een *autobiografisch gedeelte* bestaande uit volgende stukken :
 - a. hs. 3704. *Aanteekeningen over mijn leven*, samen 84 schriften (schriften 28 en 36 ontbreken). Daarin ook weer brieven, foto's, kranteknipsels en dgl., vooral uit de oorlogsjaren. *Fredericq* was met deze autobiografie begonnen in 1889, toen hij 39 werd, in schriften 1 tot en met 4, die een overzicht brengen van zijn eerste levenshelft. Schriften 5 tot 35 behandelen de periode 1889 tot 1914 en zijn geen eigenlijk dagboek : zij geven de indruk slechts bij tussenpozen geschreven te zijn, soms van week tot week, en vaak zelfs over grotere perioden bijgevuld te zijn. Schriften 37 tot 84 behandelen uitvoerig de oorlogsjaren en vormen dan weer wel een dagboek in de strikte zin van het woord. De erin vervatte mededelingen lopen van zeer algemeen naar zeer gedetailleerd, en zijn meer van feitelijke dan van beschouwende aard. In een apart schrift, hs. 3704, met als titel *Vita Mea* geeft *Fredericq* tenslotte zeer bondig een overzicht van zijn leven : dit kwam tot stand in het begin van 1915.
 - b. hs. 3705 en 3706, respectievelijk *Losse aanteekeningen ter voorbereiding voor mijne Gedenkschriften. Algemeen overzicht van mijn leven*, en *Uit mijne gedenkschriften*, in totaal drie schriften samen, vormen een overzicht van zijn leven, opgesteld gedurende de eerste oorlogsjaren, — ze bevatten bijv. veel over zijn moeder en grootouders — maar werden niet verder afgewerkt.
 - c. hs. 3707 zijn 70 notaboekjes met *reisaantekeningen*, genummerd I tot LXXI (notaboekje LXI ontbreekt), en vooral tijdens de eerste oorlogsjaren geschreven en van inhoudstafels voorzien.
 - d. hs. 3708 is het *dagboek* dat *Fredericq* bijhield gedurende zijn *gevangenschap in Duitsland* :
 - het verblijf te Gütersloh in schriften 1 tot 24
 - het verblijf te Jena in schriften 1 tot 18 (schrift 7 ontbreekt)
 - het verblijf te Bürgel (bij Jena) in schriften 1 tot 46.
 Ook hierin bevinden zich talrijke kaarten en brieven, die werden geïnventariseerd.

4. tenslotte een *algemeen gedeelte* bestaande uit een grote verzameling brieven en allerhande documentatie, door Paul Fredericq bijgehouden, zoals kranten en kranteknipsels, brochures, uitnodigingen, foto's, collegenota's en dgl. meer. Dit materiaal zat aanvankelijk in 47 archiefdozen (door Coppens genummerd Res.(erve 1-47), waarnaar echter niet meer kan verwezen worden, omdat Dr. A. Derolez, de conservator van de handschriften, om het inventariseringswerk te vergemakkelijken en te bespoedigen, er de brieven heeft uitgehaald.

Twee belangrijke stukken van deze brieveninventaris vormen de twee boekdelen, die Carine D'hont en Rita Seys bewerkten, en die, naast een alfabetische lijst van de correspondenten, met bondige situering in hun tijdskader en opgave van de bewaarde brieven, respectievelijk 2725 nrs. — de brieven tot 1883 — en 4818 nrs., tussen 1884 en 1920, bevatten. Hierin werden alle bekende brieven uit het fonds Fredericq, maar ook uit de andere fondsen van de U.B. — bv. hs. 3607 en G. 6187 over de Pacificatiefeesten van 1876, hs. 3426 en 3427 uit de nalatenschap Virginie Loveling, hsn. 3170 en 2521 uit het fonds Julius Vuylsteke, hsn. 2513, 2514, 2515 en 3199 van Ferdinand van der Haeghen opgenomen. Ook de belangrijkste bron buiten Gent, nl. het fonds F 466 van het A.M.V.C. te Antwerpen, werd verwerkt.

Wat dus *nog niet* is verricht is de inventarisatie van de losse brieven, in Fredericqs boekenbezit verspreid (vgl. het 1e gedeelte van zijn nalatenschap) en van de losse brieven, in hs. 2919 tot en met 3004 (vgl. 2°), die *niet* over de periode vóór 1883 of van 1914 tot 1920 handelen, ergo Fredericqs leven van 1883 tot aan de eerste wereldoorlog betreffend. En uiteraard dient ook nog een grondig onderzoek te worden ingesteld in de grotere en kleinere literaire archieven en bibliotheken buiten de universiteitsbibliotheek te Gent en het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen. Er wachten ons wellicht nog verrassingen, temeer daar het voor de hand ligt dat daar relatief meer brieven *van* Fredericq zelf bewaard bleven dan te Gent, waar men uiteraard toch meer brieven *aan* Fredericq aantreft.

Belichten we nu even de gedegen en doordachte licentiaatsverhandeling die E. C. Coppens² naast zijn inventariseringswerk vervaardigde, dan stelde hij zich hierbij als doel niet op de eerste plaats de feiten, het gebeuren in Fredericqs leven te schetsen maar wel „dat belevingsgeheel dat men mentaliteit pleegt te noemen: een geheel van gevoelens, gedachten en strevingen als motor voor het handelen”. Om dit te doen schrijft hij vijf hoofdstukken:

2. Hieruit werden tot dusverre enkele fragmenten gepubliceerd: La Société Huet. Tussen revolutie en reactie, in *Hand. Mij Gesch. Oudbeiddk. Gent*, nieuwe reeks, dl. XXVI, 1972, p. 131-151; Bij een brief van Dr. Reismann-Grone. Paul Fredericq en het pangermanisme, in *Wet. Tijd.*, 1973, kol. 215-226; Paul Fredericq, in *Bull. O.S.G.G.*, 1973, p. 9-22; Paul Fredericq, in *N. B.W.*, VI, 1974, kol. 296-305.

om te beginnen een chronologisch-biografisch als steun voor een beter begrip van de vier volgende, die thematisch werden opgevat. Dit zijn dan een wetenschappelijke situering, waarin de historicus, de hoogleraar en zijn positie t.o.v. Godefroid Kurth en Henri Pirenne worden geschetst; een sociale situering waarin nader wordt ingegaan op de familiale achtergrond: de namen Comparé, Fredericq, Loveling, Huet, Mac Leod, Heremans en de Laveye duiken hier op, en Fredericq wordt financieel en sociaal gekarakteriseerd als bemiddeld burger. In een vierde hoofdstuk komt zijn politiek-religieuze situering aan bod en wordt nader ingegaan op het modern protestantisme. In het vijfde hoofdstuk komt dan de Vlaamse situering, vóór, tijdens en na de oorlog, het neerlandisme, het pangermanisme, het activisme en de verdere stromingen uit de halve eeuw 1870-1920.

Als staal voor het voorzichtig afwegend oordeel over Fredericq, voor het psychologisch portretteren door E. C. Coppens, mag wellicht het stuk over Fredericqs terugkeer in 1919 en zijn slotbeschouwing gelden.

A.D.

Fredericq na 1918

Eind 1918 kwamen Pirenne en Fredericq uit hun verbanning naar Gent terug. Zij hadden een goede behandeling genoten, en bijna gemoedelijke omgang gehad met de Duitse bevolking. Zij hadden Gent verlaten — in 1916 — op een ogenblik dat het activisme in feite nog niet toe was aan actieve collaboratie, en hadden dus ook niet dezelfde ervaringen als de achtergebleven professoren. Dit verklaart dat ze, toen ze in Gent terugkwamen, werkelijk geschrokken waren van de bittere en zenuwachtige sfeer en verbaasd over het wantrouwen dat overal heerste. Ze werden echter algauw opgenomen in de „prikkelbare feestvreugde”. Pirenne werd verwelkomd als de personificatie van herrezen België, en met eer overladen. Hij mocht zijn herinnering over zijn gevangenschap op papier stellen¹, hij werd in alle publikaties en artikelen over de oorlogsjaren als lichtend voorbeeld geciteerd, vooral in publikaties van fransgezinde zijde. Hij wierp zich op als woordvoerder van de Belgische reactie na de oorlog, in de Koninklijke Academie, waar hij o.a. zijn vroegere vriend Lamprecht aanviel, om de actie die deze gevoerd had in Duitsland ten voordele van de Flamenpolitiek². Wanneer zijn deportatie ter sprake kwam, dan werd de naam van Fredericq steeds *na* die van Pirenne geplaatst, en waar het kon weggelaten. Fredericq had immers nog altijd de hardnekkige reputatie een vlaamsgezinde te

1. In de *Revue des Deux Mondes* van 1 en 15 februari 1920.

2. H. Pirenne, *Le Pangermanisme et la Belgique*, p. 15: „L'adoration de soi-même et le mépris des autres avaient livré les Allemands à toutes les illusions du chauvinisme le plus monstrueux”. Dit was een antwoord op K. Lamprecht, *Deutsche Zukunft. Belgien*, Gotha, 1916, p. 57, waar Lamprecht onverbloemd stelde dat Vlaanderen moest aansluiten bij Duitsland.

zijn, en de burgerij kon zich van zijn naam niet bedienen in haar strijd om de Vlaamse Beweging een definitieve slag toe te dienen.

Toch smaakte Paul Fredericq het genoegen rector te mogen worden van de heropende universiteit. In zijn rectorale rede verheugde hij zich over de herleving van de oude universiteit en drukte de wens uit : „Je voudrais que ma chère université de Gand ouvrit son sein maternel aux Flamands et aux Wallons en leur offrant le libre choix entre nos deux langues nationales.”³. Deze woorden waren een aanknopend bij de toestand van voor de oorlog. De burgerij echter wenste haar franstalige elite-universiteit te behouden en maakte van de na-oorlog dankbaar gebruik om al wat Vlaams was te discreditieren⁴, zodat een zelfs zo gematigde uitspraak als die van Fredericq toen zelfs nog vele professoren onaangenaam in de oren moet hebben geklonken⁵. Ook de Vlamingen waren niet tevreden. Sevens bv. schreef in zijn *Witte Kaproen* : „Niets is gevaarlijker voor ons op dit ogenblik van moeilijk ontworstelen aan de oorlogscrisis, dan wat uw tactiek blijkt te zijn.”⁶

Fredericq bleef slechts een paar maanden rector : in april 1919 gaf hij ontslag. Zijn dagboeknota's vertonen een lacune tussen november 1918 en mei 1919, zodat we niet onmiddellijk ingelicht zijn over zijn drijfveren. In zijn correspondentie met zijn Nederlandse vriend Kiewiet de Jonge kloeg hij herhaaldelijk over het vele werk, dat het rectoraat hem meebracht. Op 3 december 1919 schreef hij : „Ik nam ontslag als rector in April om den Minister te dwingen ons te verlossen van den curator Vander Linden, boezemvriend van De Vreese, die zich gedurende de Duitsche bezetting zeer gemeen gedragen had. Ik slaagde erin en werd van 't Rectoraat tegelijk verlost. Ik zou er onder bezweken zijn. Een echte Augiasstal... .. Geene uittreksels van dezen brief in de Nieuwe Rott., a.u.b.”⁷. Dit is op het eerste gezicht een tamelijk duistere reden en tevens onvolledig. Men moet alles in een groter geheel situeren, en dan merkt men dat er verschillende redenen waren :

- Het vele werk dat Fredericq had met het regelen van de erfenis van zijn zusters Nica en Helena, met zijn verhuis naar de Coupure (naast zijn broer Simon) en met het schikken van zijn eigen papieren, slorpte veel van zijn tijd op en ondermijnde zijn gezondheid : ouderdom en ziekte waren aldus de eerste reden.

- De tweede reden was de boven aangehaalde onmin met curator Vanderlinden. Deze was in 1914 de man die de professoren de Haagse Conventie had

3. *Université de Gand. Réouverture solennelle*, p. 81.

4. Men leze het voorwoord van prof. Van Den Bossche in : T. Heyse, *Index documentaire*, pp. xii-xiii.

5. *La Flandre libérale*, 28 januari 1919, vroeg zich argwanend af waar hij heen wilde.

6. Cf. in *De Witte Kaproen*, 9 februari 1919, het artikel : Aan prof. Paul Fredericq.

7. UBG, Res. 8, brief aan Kiewiet de Jonge, dd. 3 december 1919.

laten ondertekenen. Hij was als administrateur zeer machtig en aanmatigend⁸. Hij had zeer veel invloed op de benoemingen aan de universiteit, en De Vreese had aan hem te danken dat hij hoofdbibliothecaris geworden was. Men begrijpt dat Fredericq dus met hem niet kon opschieten. J. F. Vanderlinden werd in 1919 emeritus, met behoud van de eretitel van administrateur-inspecteur⁹. Deze titel was niet effectief, zodat men zou moeten besluiten dat het ontslag van Fredericq toch verband hield met dat van Vanderlinden. Maar hoe te verklaren dat het ontslag van een rector dat van de administrateur meebrengt?

- Het antwoord ligt in de derde reden: H. Pirenne. We merkten reeds op dat Pirenne veel meer prestige had dan Fredericq. Dat hij niet onmiddellijk rector werd, is te wijten aan de regel dat een jongere zijn plaats hoffelijk aan zijn oudere collega en oud-leermeester moest afstaan. Pirenne zou zelfs bij Fredericq aangedrongen hebben opdat hij geen ontslag zou geven: „Nos instances ne purent venir à bout de sa résolution.”¹⁰. Alles lijkt wel sterk op een zwijgende afspraak. Fredericq kreeg ook hier de eer, en Pirenne de werkelijke macht. Pirenne volgde Fredericq onmiddellijk op, en zijn vriend Roersch volgde Vanderlinden op als administrateur. Zo wordt duidelijk hoe deze laatste het hoofd moest buigen voor de invloed van de sterke man in die jaren. Hierbij moet men ook denken aan de stappen die Fredericq deed om zijn neef Henri Fredericq te doen benoemen als docent aan de universiteit.

- Een vierde reden: zijn rectoraat verhinderde Fredericq vrij zijn eigen mening te verkondigen, iets waar hij stevig aan hechtte, meer bepaald in verband met de Vlaamse kwestie. Fredericq gaf zijn ontslag midden de papieren oorlog tussen Nederland en België om het annexionisme van het Comité de Politique Nationale. Deze annexionistische politiek was reeds van vóór 1914 voorbereid¹¹ en kreeg meer kracht tijdens de eerste oorlogsjaren¹². Fredericq stond er kritisch tegenover. Tijdens de oorlog vond hij bv. zelf dat Nederland er goed aan deed zich buiten het conflict te houden. Nog vóór zijn terugkeer in Gent schreef hij aan Kiewiet dat Nederland ook een beetje zijn vaderland was¹³ en later dat men over zijn lijk zou moeten stappen om Zeeuws-Vlaanderen bij België te voegen¹⁴. Ook daarna nog herhaalde hij dat hij het conflict tussen beide landen betreurde, en ging hiermee tegen de

8. Hij noemde de professoren zijn ondergeschikten (bv. in zijn conflict met De Ceuleneer). Zie UBG, hs. 3704 A 51, dd. 24 april 1915.

9. *Situation de l'enseignement supérieur donné aux frais de l'état*, 1923, p. xxxiv.

10. *Paul Fredericq. Ancien Recteur. Professeur ordinaire*, Gent, 1920, p. 13.

11. Een resultaat van de mislukking van de Entente?

12. Reeds in 1914 sprak men in België over mogelijke compensaties na de oorlog. Zie UBG, hs. 3704 A 42, dd. 2 december 1914.

13. UBG, Res. 8, brief dd. 18 november 1918.

14. „De ezels die het zouden doen, zouden geprügelt worden! Reken op het hart en het gezond verstand van ons volk”. UBG, Res. 8, brief aan Kiewiet De Jonge, dd. 15 september 1918.

politiek van de liberale partij in ¹⁵. Hij wist echter zelf wel dat het annexionisme niet zou slagen. Kiewiet speelde met zijn instemming zijn brieven door aan de pers in Nederland, zodat men wel begrijpt dat hij minder aanvaard werd door zijn collega's, wat zijn macht als rector verzwakte. Deze houding van Fredericq was, naast het verzet van andere loyale Vlamingen, minstens even nefast voor het annexionisme als de actie van het Vlaams Persbureau o.l.v. Willem de Vreese in Nederland, waarvoor Mommaerts aandacht vroeg ¹⁶. Pirenne, die zijn plicht van dankbaarheid voor al de inspanningen door de Nederlanders voor hem tijdens zijn deportatie gedaan licht vergat, dacht volledig in de lijn van de annexionisten, en paste dus beter als rector.

Fredericq kreeg voor zijn houding wel nog erkentelijkheid van de Nederlanders. Zo schreef Sam. Muller n.a.v. zijn woorden i.v.m. Zeeuws-Vlaanderen: „Ik begrijp dat hij nu een beetje een ongelukkig figuur maakt (ik begrijp ook zijn aftreden als rector der Waalsche univ. nu goed); al wordt hij nog een beetje meegehuldigd: il a manqué sa sortie, terwijl P. (die trouwens veel decoratiever is) door de heele wereld gehuldigd wordt (wat ik hem gaarne gun, al kan het mij niet veel schelen)'' ¹⁷.

Na Fredericq's dood kwam Kiewiet voor het eerst na de oorlog terug naar België, om een afscheidswoord te spreken op zijn graf: „Nu hij is heengegaan is er niemand in dit land, van wiens gezag een even betrouwbaar oordeel als het zijne, over Nederland en zijne bewoners kan worden verwacht'' ¹⁸. Deze woorden hadden wel een heel speciale klank in het België van 1920.

Maar komen wij tot een slotbeschouwing, dan kan men stellen dat wij door een zo gevarieerd mogelijke benadering hebben getracht een objectief en sereen beeld te schetsen van een zeer actief, bijna rusteloos man, die een daadwerkelijk aandeel had in vele strijdvragen van zijn tijd. De concentratie van de aandacht op één bepaald persoon, brengt het gevaar mee dat men zijn rol overdrijft en hem een groter aandeel toekent dan hij in feite had. Misschien zijn we niet aan dit gevaar ontsnapt: laat het dan een correctief wezen op de *schets* ¹⁹, waarin Paul Fredericq zijn eigen rol en verdiensten verdoezelde achter enkele algemene opmerkingen.

Het beeld dat we bij dit alles overhielden van Paul Fredericq is dit van een optimistisch en gemoedelijk man: een goede vriend, maar een kwade

15. Zie H. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging*, Antwerpen 1969, dl. I, pp. 191-194.

16. H. Mommaerts, Herinneringen aan de afwikkeling van het Vlaams aktivisme in 1918 en daarna, in *Wet. Tijdingen*, XXVII, 1968, kol. 315-326.

17. UBG, Res. 8, brief van Sam. Muller aan Kiewiet De Jonge, dd. 24 augustus 1919.

18. Kiewiet de Jonge, Bij het graf van Paul Fredericq, in: *De Vlaamsche Gids*, 1920, p. 413.

19. *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, Gent (1906-1910).

vijand. Dit was zijn grootste sterkte : dat hij vlot in de omgang was, een behendig diplomaat, die zich niet zo gemakkelijk liet terneer drukken als zijn romantische tijdgenoot Vuylsteke, en niet zo koel rationeel, zelfs koud was, als zijn vriend De Vigne. Hij bond zijn eigen stemmingen niet aan welslagen of mislukken van wat hij ondernam en had een zekere relativistische ingesteldheid, die hem deed beseffen dat men eerst het haalbare moest nastreven en dat idealen er alleen waren voor het enthousiasme, het élan dat kracht gaf aan de eisen die men stelde. Men zou hem aldus een opportunist kunnen noemen. Hij was een man van de negentiende eeuw, en dus een man van de traditie. Filosofisch evolueerden zijn gedachten uit die van François Huet, die zelf een navolger was van Lamennais. Hierbij deed zich een accentsverschuiving voor van een zekere filosofisch-religieuze onrust naar een sfeer van burgerlijke zekerheid en individualisme, zo kenmerkend voor de eeuwwisseling. Op politiek en religieus gebied erfde hij de verlichte luciditeit van De Laveleye, een man die meer formaat had dan men hem totnogtoe heeft toegekend. Van zijn vader Cesar Fredericq erfde hij de doelbewustheid van zijn streven, tot onverzettelijkheid toe.

Deze onverzettelijkheid stootte vooral de jongeren af, en de lichtgeraakten, want hij wachtte zich niet iedereen zijn mening te zeggen, zelfs al was ze kwetsend. Het maakte dat hij nooit echt leiding kon geven. Hij beschikte toevallig niet over dat samenstel van eigenschappen en omstandigheden, die iemand tot een groot leider maken, zoals Pirenne. Wat zijn invloed echter stevig heeft uitgebouwd was het besef, dat bij hem leefde, dat een man op de juiste plaats, meer waard was dan een onzeker ideaal. Hij wist aldus zijn geestesgenoten daar te brengen waar zij voor de realisatie van hun ideeën het best konden ijveren.

Dat hij in zijn Vlaamsgezindheid zeer gematigd was, en ze nog meer matigde naar het einde van zijn leven toe, vindt zijn oorzaak in de erfenis die hij uit het midden van de negentiende eeuw meekreeg, en in zijn politiek doorzicht, dat hij ten dienste van de liberale partij stelde. Politiek belang kon men alleen verkrijgen door de macht van het getal, en de grote groep is nooit extreem. Dit maakte hem tot een actief voorstander van de politiek van Vuylsteke, die hij ook na diens dood bleef verdedigen. Een zin uit het slot van zijn *Schets* typeert hem volledig : „ Om ons volk te redden en in den stroom der moderne beschaving terug te brengen, moet daarom de Vlaamsche Beweging niet alleen Vlaamsch van taal, maar ook vrijzinnig van richting zijn ”. Zijn optreden op wetenschappelijk, letterkundig en politiek gebied heeft hij steeds openlijk aan dit streven ondergeschikt gemaakt, zelfs wanneer dit hem het ongenoegen van velen rondom hem kostte. In de twintigste eeuw staat Paul Fredericq voor ons als een liberaal Vlaams intellectueel uit de negentiende eeuw.

(Slot volgt)

E.C.C.